

Pohjoismaista lapsuuden historiaa tuoreella otteella

Reidar Aasgaard, Marcia J. Bunge

& Merethe Roos (toim.):

Nordic Childhoods 1700-1960. From Folk Beliefs to Pippi Longstocking. Routledge 2018. 367 s.
ISBN 978-1-318-29422-6.

Lapsuuden historia on nopeasti kasvava ja uusia uria aukova tutkimussuunta. Myös Suomessa kiinnostus alaan on suurta, mistä todistavat tärkeät tutkimukset ja tutkimusavaukset¹, merkittävän kansainvälisen lapsuuden tutkimuksen konferenssin järjestäminen Tampereella keväällä 2020 ja lapsille suunnattujen historia-teosten suuri suosio.² Lapsuuden historian piirissä on viime aikoina käyty myös mielenkiintoista menetelmäkeskustelua, jossa on hyödynnetty muun muassa sosiaalishistorian, antropologian ja tunteiden tutkimuksen välineitä ja etsitty keinoja lähestyä lasten historiallista kokemusta. Nykyään lapsuuden historian ohella puhutaankin lasten historiasta, kun halutaan nostaa esiin lasten omia näkökulmia ja toimijuutta³ ja näin täydentää ja haastaa tutkimusta, joka on kohdistunut aikuisten lapsia koskeviin diskursseihin ja mielipiteisiin.

Nordic Childhoods on kiinnostava antologia, joka täyttää selkeää aukkoa englanninkielisessä lapsuuden historian tutkimuksessa tarkastelemalla pohjoismaista lapsuutta 1700-luvulta 1950-luvulle. Kirjoittajien joukossa on aate- ja sosiaalishistorioitsijoita, kirjallisuuden- ja kulttuurintutkijoita, uskontotieteilijä, folkloristi, musiikintutkija ja lasten oikeuksien asiantuntija. Kaikkia Pohjoismaita ja sen monia maantieteellisiä alueita edustava tekijäjoukko tuottaa pirteän vaikutelman.

Kirjassa avautuva pohjoismainen näkökulma lapsuuden historiaan kertoo luterilaisen uskon ja sen kulttuuristen variaatioiden laaja-alaisesta merkityksestä, perheen suuresta roolista sekä lasten suojelemiseen ja kasvatukseen kohdistetusta huolesta ja huomiosta, joka esitetään syvälle pohjoismaiseen uskomaan- ja käsityksmaailmaan juurtuneena sitoumuksena – lähtien kansanuskosta ja sittemmin luterilaisen huoneentaulun normein lujitettuna. Toistuvia teemoja ovat reformipedagogiikan suhde uskon sisäistämistä korostaneeseen

pietismiin ja kansakunnan rakentamiseen, keskustelu pohjoismaisen ”pystyvän lapsen” mallista⁴ ja sen historiallisista juurista sekä lapsuuden historian metodologia.

Tuoreiden lähdeaineistojen ja menetelmien esittely on teoksen tärkeintä tieteellistä antia. Kirjassa siirrytään sujuvasti pohjoisten kansantarinoiden lapsia ja vanhemmuutta koskevista käsityksistä kirkon ja pappien tuottamiin normatiivisiin ja valistuksellisiin aineistoihin, analysoidaan lapsille suunnattua kaunokirjallisuutta, kirkkomaalauksia, laulukirjoja, lasten kirjoittamia kouluaineita, kaupunkilaista lehtikirjoittelua sekä agraarisessa yhteisössä syntyntä sosiaalishistoriallista lähdeaineistoa, kuten seurakuntalaisten elämänpiiristä kertovia kirkonkirjoja.

Laulujen ja laulukirjojen mahdollisuudet nousevat mainiosti esille. Kuten musiikintutkija Eiliv O. Olsen koululaulukirjoja tarkastelevassa artikkelissaan toteaa, laulaminen on ollut paitsi tärkeä sosiaalinen käytäntö myös tiedon ja perinteiden välittämisen muoto. Kirkoissa, kouluissa ja paikallisyhteisössä laulettiin ja virret levitivät myös uskonnollista ja poliittista sanomaa. Olsen kuvaa kiinnostavasti 1900-luvun norjalaisen laulukirjan (*Skolens Sangbok*) sisältämiä patrioottisia lauluja ja niiden luontokuvastoa. Esimerkiksi vuoden 1914 editiossa kymmenet laulut kuvasivat Norjan kaunista luontoa ja loivat näin Olsenin mukaan yhteistä maaperää (common ground), jolla lapset saattoivat kasvaa, kokea ja myötäelää osana kansakuntaa. Vuoden 1949 painoksesta Olsen nostaa esimerkiksi ”Luistelulaulun”, joka kannusti norjalaislapsia urheilijoiksi Sonja Henien (1912–1969) kaltaisten juhlistujen urheilusankarien tapaan.

Lauluja kehottaa tutkimaan myös aatehistorioitsija Marcia Bunge, jonka tutkimus käsittelee tanskalaista N. F. S. Grundtvigia (1783–1872), kuuluisaa teologia ja kasvatusajattelijaa, joka tunnetaan kansanopistoliikkeen perustajana ja kotimaassaan ennen kaikkea ällistyttävän tuotteliaana virsirunoilijana. 1500 virthä säveltänyt Grundtvig edustaa sata vuotta aikaisemmin vaikuttaneen pietistipappi Erik Pontoppidanin (1698–1764) ohella valistunutta, reformihenkistä kristillisyyttä. Grundtvigille lapsi oli sekoitus henkeä ja luontoa, Jumalan kuvaksi tehty, aktiivinen ja eläväinen, mutta samalla haavoittuvainen ja täynnä mysteerejä. Perinteistä

luterilaista kirjanoppineisuutta kritisoiden Grundtvig saarnasi, että vaatimus hiljaiseen ja vain vanhoille miehille ominaiseen pohdintaan tuhoi lasten luonnollisen vaitaaisuuden. Vaikka Bunge ei syväällisemmin käsittele sankarinsa ajattelun kytköksiä ajan eurooppalaisiin aatevirtauksiin, hän tarjoaa kiinnostavan luennan siitä, miten pohjoinen kulttuuri luontometaforiineen vaikutti Grundtvigin ajatteluun. Luterilaisten pappien roolia pohjoismaisen kasvatuksen ja kansanvalistuksen historiassa nostetaan muutenkin kiitettävästi esiin. Kuten useasti kirjassa esiintyvä tanskalainen Pontoppidan opasti, vihaisen koiran puremaa lasta ei paranneta siten, että häntä poltetaan hehkuvan kuumalla neulalla kirkon oven luona.

Historioitsija Ellen Schrupf analysoi kiehtovasti 1940-luvun lasten kirjoittamia kouluaineita. Hän kysyy, millä tavoin lapset kokivat sodan Saksan miehittäessä Norjassa ja pohtii myös, millaista ideaalilapsuutta sotakokemuksen kautta rakennettiin. Schrupf käsittelee valtakunnalliseen kirjoituskilpailuun lähetettyjä kirjoitustöitä narratiivina, jotka kertovat siitä, miten eletty, tunnepitoinen kokemus muistettiin. Lasten tarinat sisälsivät seikkailuja, sankaritöitä, kuolemaa ja väkivaltaa. Ajan rankoissa oloissa heiltä odotettiin vastuunottoa ja moni oli myös ylpeä saadessaan toimia ”aikuisten tavalla”. Schrupf tarkastelee lasten kirjoituksia myös osana kollektiivisen muistamisen prosesseja ja kysyy, mitä ne kertovat sodanjälkeisen Norjan kulttuurisista normeista ja kansallisesta itsetutkiskelusta.

Monet kirjan artikkeleista viittaavat pohjoismaiseen ”pystyvän lapsen” malliin ja ryhtyvät etsimään sille juuria menneisyydestä. Olle Widhen mukaan 1800-luvun jälkipuoliskon kirjailijat kuvasivat lapsen näkökulmaa aikaisempaa systemaattisemmin. Widhe esittää puhuttelevan väitteen: 1800-luvulla levisi laajemmin kaunokirjallisuudessa ja kulttuurissa käsitys lapsesta tuntevana ja tahtovana subjektina, mikä oli edellytys historiallisesti myöhemmälle keskustelulle lapsen *oikeudesta* hahmottaa maailmaa omalla tavallaan. Lapsista kertova tai lapsille suunnattu kaunokirjallisuus nousi esille muissakin artikkeleissa. Kuten Karin Nykvist kirjoittaa, 1930-luvun ruotsalaisen työväenkirjallisuuden lapsikuvaavissa lapset olivat yhteiskunnallisten jännitteiden ilmentäjiä, olosuhteiden uhreja ja kekseliäitä toimijoita. Professori Merethe Roos puolestaan upottaa kompetenttia lasta koskevan keskustelun 1700-luvun lopun Kööpenhaminan kontekstiin tarkastellessaan nuorisolle suunnattua kaupunkilaista lehtikirjoittelua (*Avis för Barn*). Tässä kohtaa ollaan lähellä ylitulkintaa ja syyllistytään osin muuallakin kirjassa ilmenevään tendenssiin etsiä pohjoismaisen ”menestystarinan” juuria hieman teologisesti kaukaa menneisyydestä. Tällainen näkökulma voi helposti johtaa menneisyyden ”esikuvallisten” puolten (yli)korostamiseen yhteiskunnan varjopuolten kustannuksella.

Kirjassa ei juuri käsitellä sopeutumattomien tai erilaisiin vähemmistöihin kuuluneiden lasten historiaa. Poikkeuksena voidaan pitää Ketil Lenert Hansenin saamelaislasten norjalaistamista koskevaa artikkelia sekä Ørnulf Hodnen muinaisia lapsikäsitteitä analysoivaa kiehtovaa tutkimusta, jossa muun muassa ”vaihdokkaiisiin” liittyviä uskomuksia pohditaan vammaisuuden ja poikkeavuuden kautta. Alisesta maailmasta oman (terveen) lapsen tilalle tuotua vaihdokasta voitiin kuvata esimerkiksi raivopäiseksi, itsepäiseksi ja tyhmäksi. Hyvin yleinen tapa hoitaa vaihdokasta oli kiusata ja piinata tätä, kunnes nymfi- tai menninkäisäiti tulisi hakemaan omansa takaisin.

Hyvin tarpeellista sosiaalishistoriallista otetta kirjassa edustavat Pirjo Markkolan ja Anu Lahtisen artikkelit. Markkola avaa kiinnostavan kulman ”kompetentti lapsi” -keskusteluun käsittelemällä suomalaisten lasten työtä 1800–1900-lukujen Suomessa. Kuten Markkola toteaa, lapset olivat tärkeä työresurssi maaseudun työyhteisöissä ja moni työ vaati vastuunottoa ja erityistaitoja. Tällainen suomalaisen maaseudun työläisperheen lapselle tyypillinen työtehtävä oli karjan paimentaminen. Työväenluokan keskuudessa työ oli tunnetusti vahva normi: myös lapsille panoksen antaminen perheen yhteiseen kassaan saattoi tuntua tärkeältä. Markkola nostaa esille myös traagisia kohtaloita. Elämän epävarmuus vaati lapsilta sellaista ”toimijuutta”, jota 1900-luvun lastensuojelijat sittemmin kritisoivat. Sosiaalishistorialliset artikkelit ovat tarpeellista vastapainoa myös puheelle pohjoismaisesta menestystarinasta. Kuten Lahtinen eteläsuomalaisiin kyläyhteisöihin puretuva tutkimuksessaan toteaa, suuri lapsikuolleisuus ja elämän yleinen epävarmuus luonnehtivat pitkään väestön suuren enemmistön kokemusta. Reformaatiosta ja reformeista huolimatta myös lukutaito rajoittui pitkään vain sinne, mihin kirkon ja viranomaisten kontrolli ulottui. Vaikka Suomessakin pietismi oli vaikuttamassa ensimmäisten kiertokoulujen perustamiseen 1830-luvulla, saivat agraariyhteiskunnan lapset laajapohjaisemmin koulutusta vasta modernisaation myötä.

Useassa artikkelissa käydään keskustelua tutkimusmenetelmistä ja pohditaan, miten aukollisten lähteiden avulla voisi päästä kiinni lasten kokemusmaailmaan. Monet kirjoittajista tuntuvat lähtevän siitä, että lapsia koskevat ja erityisesti heille suunnatut diskurssit ja narratiivit ovat väistämättä heijastuneet heidän kokemusmaailmaansa ja käsitykseensä siitä, miten maailmassa on eletävä. Näyttää myös siltä, että syvälle yhteiskunnallisiin oloihin ja lapsuuden sosiaalishistoriaan puretuva tutkimus voi tuottaa hyvin lupaavia tuloksia myös kokemushistorian kannalta. Kuten Markkola toteaa, tarvitaan virittäytymistä lasten näkökulmaan, uusien kysymysten esittämistä vanhoille lähteille, joita Markkolan artikkeleissa ovat esimerkiksi Vera Hjeltin sosiaalitutkimukset ja kunnallisen köyhäinhuollon dokumentit.

Tärkeä on myös 1800-luvun norjalaista kouluhistoriaa tutkineen Thor Inge Rorvikin pohdinta siitä, miten eri yhteiskuntaluokkiin ja säätyihin kuuluneet ja erilaisista elämänpiireistä tulleet lapset kokivat siirtymän kodin piiristä koulun piiriin. *Nordic Childhoods* on arvokas puheenvuoro moniin lapsuuden historian tutkimuksen ajankohtaisiin teemoihin. Lähestymistapojen ja lähdeaineistojen laajasta kirjosta huolimatta se onnistuu vakuuttamaan sanomansa selkeydellä ja inspiroi etsimään ja tutkimaan lisää.

FT Tuomas Laine-Frigren
Jyväskylän yliopisto

1. Ks. esim. Jutta Ahlbeck, Päivi Lappalainen, Kati Launis & Kirsi Tuohela (toim.) *Childhood, Literature and Science. Fragile Subjects*. Routledge 2018; Antti Malinen & Tuomo Tamminen, *Jälleenrakentajien lapset*. Gaudeamus 2017; Christian Laes & Ville Vuolanto (toim.) *Children and Everyday Life in the Roman and Late Antique World*. Routledge 2017; ks. myös LAPANEN Northern Research Group for History of Childhood and Education (Oulun yliopisto).
2. Otso Kortekangas & Panu Savolainen, *Kaupunki maailman keskellä. Turun lasten maailmanhistoria*. Sigillum 2017; Carlos da Cruz & Janne Haikari, *Suomen Keskiaika Lapsille*. S&S 2017; Mauri Kunnas, *Koiramäen Suomen Historia*. Otava 2017.
3. Kriittinen puheenvuoro lapset ja toimijuus -keskusteluun, ks. Mona Gleason, Avoiding the agency trap. Caveats for historians of children, youth, and education. *History of Education*, 45:4 (2016), 446–459.
4. Ks. Barbro Johansson et.al, *Beyond the Competent Child: Exploring Contemporary Childhoods in the Nordic Welfare Societies*. Roskilde University Press 2004.